

Тарас Рисей

Уже із заголовку статті відчутно певну антиномію, адже мирянин і підпілля – дещо несумісні поняття. Служіння мирян, насамперед, визначається християнським виходом у світ, яким би він не був жахливим і лякаючим. Але так може здатися лише тим, хто підпілля УГКЦ розглядає як «втечу від тоталітарного світу» і не більше. Натомість, справжня сутність християнського підпілля характеризується одночасно готовністю свідчення Христової Істини, а з іншого боку – прагненням зберегти Церкву в її недоторканній повноті. Тому і не дивно, що діяльність УГКЦ у ті часи супроводжується наростаючою динамікою – безустанним наступом і відходом.

Блаженніший Любомир Гузар у своїй лекції «Хто є мирянин» дуже влучно окреслює межі мирянського служіння. Він стверджує: «Миряни живуть і діють у світі. На це вказує походження слова “мирянин” (воно походить не від старослов’янського слова “миръ”, що означає спокій, а від – “міръ”, тобто світ)». А світ після 1946 року і славнозвісного «Львівського псевдособору» став дедалі звужуватись і вимагати від вірних УГКЦ, себто мирян, чинити свій вибір. Більше ста голосів серед духовенства стали приводом до скасування Берестейської унії і проголошення самоліквідації Київської Церкви у сопричасті з Римом. Згідно зі словами кандидата історичних наук Олега Турія, «боротьба з релігією стала державною ідеологією, для утвердження якої не шкодували зусиль, не вибирали засобів. Як наслідок – зруйновані, спалені, профановані храми; розстріляні, арештовані й депортовані в сибірські ГУЛАГи священики й вірні, православні і католики, представники інших спільнот і релігій; переслідувані, загнані в підпілля або цілковито знищені Церкви». Однак скасувати віру народу було нелегко. Вірний народ, миряни, продовжував боротися. «Так, – стверджує Турій, – майже половину століття УГКЦ залишалась не тільки найбільшою репресованою християнською спільнотою у світі, а й, водночас, – найбільшим організмом суспільного опору тоталітарній системі СРСР. Тому це, насамперед, історія мужньої витривалості і героїчного спротиву, незламності духа і величезної сили віри, яка була одинокою зброєю тих, хто таки здобув перемогу в нерівному двобої Добра і Зла, хто дочекався світлого празника Воскресіння своєї Церкви».

Отож, першим вихідним пунктом ролі мирян у підпіллі є несхитне свідчення віри. А воно, без сумніву, у часи підпілля передбачало неминуче мучеництво. Так, Дідьє Ранс ХХ вік в історії християнства без вагань називає «століттям мучеників». Він переконаний у тому, що «це століття мучеників є також століттям, де в особливий спосіб виявляється відмінність, яку християнська традиція завжди укладала між двома видами мучеників: мучеником, котрий проливає свою кров аж до віддання власного життя, і тим, хто відверто визнає свою віру і страждає за це, але не аж до пролиття власної крові». . Доповнюючи вищесказане, доцільно згадати і слова владики Софрона Мудрого, який на конференції «Християнське мучеництво – свідчення Церкви ХХ століття» підкреслив, що

«етимологічно слово “мученик” походить із грецького слова “мартос” – це свідок у будь-якій історично-правовій царині, свідок релігійного характеру. Проте на ґрунті християнського досвіду ця назва використовується найбільше і виключно для тих, хто свідчить своїм життям і кров'ю» .

Найбільше вражає те, що свій духовний стан миряни не втратили навіть тоді, коли вороги цілковито винищували духовенство – провідників. Про це у своїй доповіді на III-му Архиепархіяльному Соборі з подивом наголошує Оріся Стефин, цитую: «Віра збереглася навіть тоді, коли не було священика, зате вірні зберегли глибоку пошану до духовенства і потребу на нього» . Зауважте, перед нами унікальний випадок, коли пастирям було завдано смертельного удару, а вівці, не розбігаючись, продовжували пастись на «Христовій ниві». Що більше, миряни зуміли замінити духовенство там, де цього потребували обставини. Фактично тогочасні миряни виконували роль духовних провідників у межах, які за півстоліття будуть зазначені у Кодексі канонів Східних Церков, зокрема, в каноні 403, § 2, цитую: «Якщо цього вимагають потреби або справжня користь Церкви і немає священнослужителів, то, згідно з приписом права, можна доручати мирянам певні функції священнослужителів» .

Миряни здебільшого залишалися у тій вірі, в якій перебували і їхні репресовані душпастирі. Саме тому, згідно із словами Б. Боцюрківа, вони і «відмовлялися визнати православних священнослужителів навіть тоді, коли влада погрожувала закрити греко-католицькі церкви, що залишилися без священиків. Ці вакантні парохії стали основою для підпільної Церкви. Віруючі спільно відправляли Служби Божі без священиків або відкривали формально “незареєстровані” церкви, а якщо це було неможливим, збиралися біля замкненої церкви, співали Літургії під проводом місцевого дяка або якоїсь літньої жінки» . Про подібні випадки свідчить і експозиція Інституту історії Церкви: «Підпільні священики в таких умовах не могли обслуговувати всіх вірних досить часто, тому широкого розповсюдження набули самостійні відправи та різного роду релігійні практики. У багатьох селах, де церкви були зачинені, миряни збирались і відправляли Літургії без священика, опускаючи ті частини, де мав промовляти священик. Влаштувалися «домашні церкви», в яких зберігалися святі таїнства [...]. У хатах і квартирах збиралися родинами на спільні молитви (Хресну Дорогу, співані молебні, вервицю тощо) самі миряни» .

Значущою була місія мирян і у вихованні молоді. До цього їх неодноразово закликала і катакомбне духовенство. Так, отець Гірняк, в одній із своїх проповідей до переслідуваних вірних наголошує, що «в даний час священики ніяк не можуть охопити навчанням віри Христової весь народ і навіть його незначну частину. Потрібна ініціатива в поширенні поглибленої віри з боку самих віруючих. Коли віруючі зрозуміють, що не сама віра в Бога дає спасіння, а віра і святість (освячення Духом Святим), тоді зміниться відношення до віри Христової, Церкви Христової, до своєї особистості і, відповідно, до поширення проповіді віри й навчання вірі Христовій молоді, починаючи від власних дітей» . Так батьки для дітей ставали світочами духовного життя – на них лежала відповідальність християнського розвитку. В інтерв'ю журналу «Слово» на запитання – «Як виявилось у Вас покликання до священства в умовах атеїзму?», отець колишньої підпільної Церкви, а сьогодні ректор Дрогобицької Духовної Семінарії, доктор богослов'я Мирон Бендик, відповідає: «Коли говорити про авторство – це, спершу, завжди справа Божя. А з другого боку, безперечно, велику роль відіграло домашнє середовище, оскільки батьки були практикуючі греко-католики, свідомо приналежні до підпільної

Церкви. Це сприяло тому, щоб їх приклад і, властиво, пошана до Церкви, традиції (як живого передання, а не просто як до обрядів) були для мене великим впливом і певним взірцем, який також, без сумніву, відбився на розумінні священства і на прагненні стати священиком». Подібно свідчить і отець Богдан Дзюрах у своєму інтерв'ю на радіо «Воскресіння» напередодні єпископської хіротонії. Він стверджує, що його першими катехитами на дорогах духовного життя були, передусім, батьки, які вчили молитися своїм прикладом. Отець Богдан підкреслює, що «батько кожного ранку, кожного вечора, незважаючи на втому, вклякав до молитви. Це була найкраща школа молитви [...]». У такий спосіб вірні УГКЦ уже тоді здійснювали виконання постанови ще не народженого канону 407, який наполягає на тому, що «миряни, які живуть у подружньому стані, відповідно до свого покликання, мають окремий обов'язок через подружжя і сім'ю спричинитися до побудови Божого народу».

У свою чергу українська інтелігенція скеровувала усі свої зусилля, щоб молодші і старші школярі могли запізнатись із наукою Христа і втілювати її у подальше життя. Дмитро Карп'як у статті про педагога Ольгу Савчинську висловлюється так: «Всього два роки провчителювала [...] в с. Спас Косівського району – з 1946 до 1947. Звідси й пролягла її дорога в далекий Сибір. Про Спас вона й нині щонайкращої думки. Таки на уроках готувала дітей до сповіді в церкві, і ніхто в селі не виказав».

Також значним важелем у ролі мирянина підпільної Церкви була цілопальна жертвовність. Так, ризикуючи всім: кар'єрою, волею, сімейним добробутом, здоров'ям, а навіть і життям – миряни жертвовно віддавалися служінню в Церкві. Ось як згадує цей час Ярослав Гринюк, пишучи в редакцію підпільного часопису УГКЦ «Християнський Голос»: «За те, що я католик, мене виганяли з роботи, часто штрафували на 50 крб. Представник КДБ показував мені тюрму, яку видно із вікна кабінету». Подібними спогадами ділиться і отець Огурок, учасник конференції «Християнське мучеництво – свідчення Церкви ХХ століття». Він розповідає так: «Власне, було: – Як підпишеш, будемо давати тобі все. – Але наші священики, наші єпископи не робили цього, тримались своєї Церкви, своєї віри, своєї нації. І так само не можемо сказати, що мучениками були тільки духовні особи, бо наша інтелігенція теж терпіла. У 50-60 рр. з університетів, з інститутів забрали всю нашу молодь, яка не хотіла підкоритися тому, що не було для їхнього серця допустимо». Відомо, що за свою віру постраждав у свій час і вищезгаданий отець Бендик, котрий у студентські роки змушений був покинути музичну консерваторію, де провчився всього два роки.

Із такою ж рішучою відданістю миряни відстоювали права УГКЦ у Москві на Арбатській вулиці наприкінці 80-х років. Згідно з «Літописом Голоти України», там «у 1989 р. [...] щодня в погоду чи дощ, снігову хуртовину чи в поривах вітру можна було бачити групи віруючих з плакатами на грудях. Написи на них повідомляли: “до цього часу Українська Католицька Церква не реабілітована, за нею не визнано права на легальну діяльність. Богослуження та інші обряди прирівнюються до несанкціонованих мітингів”, “Львівський собор 1946 року – фальсифікаторська справа рук сталінських сатрапів”, “Вимагаємо правди від засобів масової інформації про УКЦ!”». Це було справді свідчення мирянами жертвовної вірності своїй Церкві.

Також надзвичайно вагомим аспектом місії мирян у підпіллі було стійке відчуття церковности в значенні відкритості багатьох на спільну справу. Чудову ілюстрацію цього у своїй доповіді «Сім'я, яку творить мирянин», подає на III-му Архиепархіальному Соборі Леся Крип'якевич. Цитує: «Вороже оточення в конспіративних умовах, зачинені двері,

діти на чатах, наглухо завішані фіранки: таємно відбувається молитва родин і близьких, довірених знайомих. Акт хрещення, вінчання, рукоположення, що здійснювався в небезпечних для життя умовах, набирав ваги, цінності, залишав слід на все життя. Вся родина – діти, старенькі, працюючі батьки – постійно перебували в стані “тайну мою ворогам не повім і не відчиню їм двері”. Зустрічі подібних родин вселяли надію, з якої всі разом черпали силу. Питання добробуту і матеріальних труднощів були далеко на другому плані. Був виразний поділ на два світи: один обіцяв матеріальні блага за вірність ідеології молоха (тут заохочувалася зрада батьків, доноси); другий – ризикований, таємний, з маленькими скритими радощами солідарности з Христом». Бачимо маленьку спільноту, яка, наперекір вимогам тоталітарної машини, єднається, наче єдина родина, біля євхаристійної Чаші Спасителя. Тоді було байдуже, що чекає завтра, – основне те, що відбувається тут і тепер, а це велика Таїна! Бувало, що підпільну Літургію доводилось служити просто в лісі. І тут, на лоні природи, ще більше підкреслювалася солідарність Церкви, в якій миряни, кожен по-своєму, брали активну участь у спільній справі. Ось як в одному з інтерв'ю про це розповідає підпільний священик – отець Михайло Сушко: «Це робилося: брали стіл в когось в родині, несли його в ліс. Хтось брав обруси, хтось брав свічки, хтось брав образи і так на якомусь місці рівному під деревом ставили цей стіл, який служив як престіл. Той стіл покривали скатертиною гарною, ставили хрест, свічки, над столом на дерево вішали образ, люди зі свічками і ліхтарями освічували служебник владиці Павлові, щоби можна було читати і відправляти Святу Літургію. То було, знаєте, таке враження, що словами навіть трудно це передати. Так широко це все робилося, з любов'ю, з такою глибокою вірою, здавалося, що дійсно там ті люди, яких вже ніяка сила не може в житті похитнути у їх виборі. Ці люди були такі, що ніяка сила не могла вирвати з їхніх сердець віри в Бога, любові до свого народу, до своєї Церкви. Це були дійсно глибокі, переконливі вірні, українці греко-католики» .

На закінчення своєї доповіді я хотів би звернути увагу на дуже цікавий досвід редактора журналу «Патріярхат», Петра Дідули. На порозі відновлення Київської Церкви у сопричасті з Римом, 17 вересня 1989 року на площі біля собору Святого Юра зібралось близько ста тисяч людей. Такий здвиг людей схвилював серце журналіста. Про це він ділиться із читачами у одному зі своїх номерів журналу такими словами: «[...] Мене охопило якесь відчуття несправедливості. “Чому задля відродження одної з українських Церков збирається така велетенська кількість людей, а задля відродження Української держави – лише дрібка?” – поділився я своїм враженням зі значно старшим за мене членом Товариства Лева, якого пізніше запізнав уже як греко-католицького священика. “Тобі, може, важко в це повірити, але Україна постане силою віри цих людей, – сказав він мені у відповідь. – Кожен із них бодай раз у рік сповідається і йде до Святого Причастя, користаючи зі служіння підпільної Греко-Католицької Церкви. З такою зброєю ця армія може бути щент розгромлена, але не може бути переможена”. [...] Лише з часом я почав розуміти, що сила цієї маніфестації – навіть не в кількості її учасників, а в їхній вірі» .

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Бендик М. П'ятдесят років життя навчили мене не будувати таких планів, від яких треба себе узалежнювати // Слово, (2004) №3, с. 26-30.
- Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989). Останні роки Сталінського режиму // Літопис Голготи України, т. 2, Дрогобич 1994.
- Відродження з руїн. Частина V // Літопис Голготи України, т. 2, Дрогобич 1994.
- Гірняк В. Молодь і віра: проблема увірування // Християнський голос, (1988) №4, Львів, с. 63-68.
- Гринюк Я. Редакції «Християнського голосу» // Християнський голос, (1988) №3, Львів с. 149-151.
- Гузар Л. Хто є мирянин. Третя лекція // www.zustrich.lviv.ua/myriany3.html.
- Дідула П. Шлях, устелений святими і зневіреними // Патріярхат (2006) №2, с. 7.
- Дзюрах Б. На порозі архиєрейського служіння // www.rr.lviv.ua.
- Експозиція Інституту Історії Церкви. Катакомбна Церква. Релігійне життя вірних // www.ichistory.org/ukrsite/churchex/church14.html.
- Інтерв'ю з о. Михайлом Сушком // www.ichistory.org/ukrsite/churchex/church15.html
- Карп'як Д. Двічі хрещена // Час (2005) №46, с. 4.
- Кодекс канонів Східних Церков, Рим 1993.
- Крип'якевич Л. Сім'я, яку творить мирянин // www.ugcc.org.ua.
- Матеріали конференції: Християнське мучеництво – свідчення Церкви ХХ століття. Обговорення доповідей // Богословія, т. 63, Львів 1999, с. 72-84.
- Мудрий С. Християнське мучеництво – свідчення Церкви ХХ століття // Богословія, т. 63, Львів 1999, с.85-91.
- Ранс Д. П'ять парадоксів мучеництва ХХ століття // Богословія, т. 63, Львів 1999, с.67-72.
- Стефін О. Співвідношення духовенства і мирян у Церкві // www.ugcc.org.ua.
- Турій О. Кров мучеників – зерно нового життя // Патріярхат (2006) №2, с. 3.
- Т. Рисей. Місія мирян у підпільній Українській Греко-Католицькій Церкві // СЛОВО №1 (31) (2007) 20-22